

Reactie op 'Beschouwingen over paternalisme en autonomie in de psychiatrie'

Kortmann poogt in zijn artikel 'Beschouwingen over paternalisme en autonomie in de psychiatrie' in het meinummer van dit tijdschrift de ogenschijnlijk grote tegenstelling tussen wel-doen en respect voor autonomie te ontmaskeren en te minimaliseren of elimineren.

Het betoog is lovenswaardig. Kortmann thematiseert centrale noties in zijn 'historiserende' beschouwingen, maar hij beargumenteert zijn stellingname minimaal. Hoe kan hij echter (ditmaal), na Nietzsche, Marx, Freud, existentialisten, structuralisten, feministen en postmodernisten, nog argeloos schrijven over dé geneeskunde, dé psychiatrie, gezondheidsethiek als monolithische, uniforme, zij het tijdelijke, entiteiten? Is niet het drama van de huidige culturele crisis immens veel complexer? Wat 'weten' wij (nog) van Natuur, Geschiedenis, Tijd(elijkheid), Identiteit, Zelf, Ander, Bewustzijn, Onbewuste, (psycho)Pathologie of al dan niet gestorven God, Goed en Kwaad? Zie bijvoorbeeld het artikel van Van der Feltz-Cornelis en Van Tilburg (1999). Graag verwijst ik naar het schrijven van J.M. Broekman (1993), dat op andere wijze recente ontwikkelingen probeert te integreren. Is het toevallig dat de actuele culturele verwarring/multiculturele identiteit zich weerspiegelt in de psychiatrie? Bedoelt ook Kortmann dit wanneer hij zegt dat er sprake is van fundamenteel ontoereikend 'kennen' (p. 325)?

Kortmann draagt mijns inziens zelf bij aan spraakverwarring: welk paternalisme bespreekt hij nu immers? De titel van zijn artikel noemt 'paternalisme' (sec), de samenvatting noemt dat twee vormen van paternalisme worden besproken (handelen onder dwang en handelen op eigen initiatief). Op pagina 320 verduidelijkt Kortmann dit nader als twee voorbeelden van (eenzelfde/gelijksoortig) paternalistisch wel-

doen. Waarom dan toch zelf op pagina 324 een verband gelegd tussen 'ongevraagd wel-doen' en 'een brede moraal', en op pagina 325 suggereren dat voormalig ongeclausuleerd paternalisme uit den boze is en ogenschijnlijk pleiten voor 'een smalle moraal'? Be(t)oogt Kortmann dan toch twee 'meer of minder strikte' varianten van paternalisme (nu) te onderscheiden? Keert hiermee niet het conflictueuze thema terug, blijft het gesignaleerde ethisch dilemma dan toch bestaan? Zie hiertoe Ten Have e.a. (1998) (zwak of sterk paternalisme, p. 119; minimalistische ethiek en communitaristische ethiek, p. 126-130). Waarom niet verwezen naar 'ethiek van zorg' (Manschot & Verkerk 1994)? Of is het simpeler te stellen, luidt de onderliggende vraag niet: waar is bemoeienis (nog) zorgzaam, kán '(bemoei)zorg'?

Kortmann oppert ons te handelen op geleide van de omschrijving 'goed hulpverlenerschap'. Dit brengt alsdan met zich mee de noodzaak enerzijds een hulpverleningsrelatie aan te gaan en te onderhouden, anderzijds medisch-technisch bekwaam te handelen (veelal op geleide van geprotocolleerde vakspecialistische expertise). Juist dát is nu zo moeilijk. Immers, hedendaagse medisch-technische expertise is niet strikt afgrensbaar; omstreden is óf een dragende grond bestaat in de hulpverleningsrelatie 'op basis van wederzijds vertrouwen', gevoed vanuit het directe appèl van de lijdende mens op zijn medemens.

Wat onder goed hulpverlenerschap moet worden verstaan wordt mijns inziens door Kortmann onvoldoende toereikend geëxpliciteerd. Wat te doen als vertrouwen geschaad wordt of een (samenwerkings)relatie niet (langer) op prijs gesteld, wat vergt het van elk? Welke maat volstaat als 'goed genoeg' of, sceptisch verwoord, 'net niet te slecht'? Een poging in dit tijdschrift van Berghmans blijft onbesproken (1998). M. Hilhorst (1999) schreef een lezenswaardig boek, zie vooral afsluitend hoofdstuk 10.

In Kortmanns poging zijn stellingname te adstrueren refereert hij slechts aan het werk van Levinas zonder dit nader uit te werken. Rouppe

van der Voort ondernam een interessante poging (1990), in zijn latere dissertatie (1991) volgde een nadere uitwerking. De bibliograaf van Levinas, theoloog/filosoof R. Burggraeve, hoogleraar bij de KU te Leuven, oriënteert zich sterker aan de Lacaniaanse versie van psychoanalyse (1981). Van recenter datum is de dissertatie van Van Rijn & Meulink-Korf (1997).

Ik meen dat Kortmann de radicaliteit van Levinas miskent. Hetzelfde lijkt voor te komen bij Antoine Mooij, die in zijn boek (1998) in hoofdstuk 15 het werk van Levinas becommentarieert. Beiden lijken het bereik van verantwoordelijkheid wél te kunnen overzien, beiden voegen zich derhalve tevreden binnen een regel-moraal. Levinas echter benadrukt nou juist het anarchische, dat géén maat te stellen valt voor (mede)menselijkheid. Zie bijvoorbeeld zijn boek *Humanisme de l'autre homme: intelligibilité en relatie worden door hem anders begrepen indachtig de 'vadermoord' waarmee al Plato zich zag opgezadeld* (1992, p. 10). Daarom ook spreekt hij van Obsessionele Plaatsvervanging, relationele betrekking bij exterieure Alteriteit en heteronomie. Daarom ook is er een meer dan toevallig verband tussen taal en nabijheid (zie *En découvrant l'existence avec Husserl et Heidegger*, 1988, p. 217-236).

Is het toevallig dat ik als kinder- en jeugdpsychiater, in mijn dagelijks werk vertrouwd met meervoudige conflicterende belangen en grensstelling, tégen paternalisme pleit, evenzo tégen maternalisme doch bestens het enigma van de Triade probeer te respecteren?

A. J. J. M. NIESSEN, kinder- en jeugdpsychiater 'Herlaarhof' (bijzonder aandachtsgebied LVG-psiatrie), circuit Kinder- en jeugdpsychiatrie GGZ Den Bosch

LITERATUUR

- Berghmans, R.L.P. (1997). Ethiek, etiquette en goed hulpverlenerschap in de psychiatrie. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 40, 553-564.
- Broekman, J.M. (1991). Ziektebeelden. Ziektebeelden. Deel 1 reeks Filosofie en Psychiatrie. Leuven: Uitgeverij Peeters.
- Burggraeve, R. (1981). *Van zelfontplooiing naar verantwoordelijkheid; een ethische lezing van het verlangen: een ontmoeting tussen psychoanalyse en Levinas*. Leuven/Amersfoort: Acco.
- Feltz-Cornelis, C.M. van der, & van Tilburg, W. (1999). De dissociatieve identiteitsstoornis en het postmoderne bewustzijnsbegrip. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 41, p. 405-413.
- Have, H.A.M.J. ten, ter Meulen, R.H.J., & van Leeuwen (1998). *Medische ethiek*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Hilhorst, M. (1999). *Er dokter bij blijven. Medisch-ethisch handelen in veranderende omstandigheden*. Hoofdstuk 10: Wat er van een hulpverlener blijft... Assen: Van Gorcum.
- Kortmann, F.A.M. (1997a). De toepassing van de wet BOPZ; balans tussen respect voor autonomie en handelen om bestwil. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 141, 1686-1688.
- Kortmann, F.A.M. (1997b). De vertrouwensrelatie in gevaar. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 39, 767-768.
- Kortmann, F.A.M. (2000). Beschouwingen over paternalisme en autonomie in de psychiatrie. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 42, 319-326.
- Levinas, E. (1972). *Humanisme de l'autre homme. Le livre de poche, biblio essay*. Fata Morgana.
- Levinas, E. (1988). *En découvrant l'existence avec Husserl et Heidegger*. Paris: Vrin.
- Manschot, H., & Verkerk, M. (1994). *Ethiek van de zorg. Een discussie*. Amsterdam/Meppel: Boom.
- Mooij, A. (1998). *Psychiatrie, recht en de menselijke maat; over verantwoordelijkheid*. Amsterdam/Meppel: Boom.
- Rijn, A. van, & Meulink-Korf, H. (1997). *De Context en de Ander. Nagy herlezen in het spoor van Levinas met het oog op pastoraat*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Roupe van der Voort, F.J.M. (1990). *Doorlichting van de psychotherapeutische relatie vanuit de ethische stellingname van Emmanuel Levinas*. Delft: Eburon.
- Roupe van der Voort, F.J.M. (1991). *Intersubjectiviteit. Wederzijdse begrenzing van de psychoanalyse en de fenomenologie van Levinas*. Delft: Eburon.

ANTWOORD aan Niessen

Dat ethische problemen per definitie meer aanleiding geven tot het stellen van nadere vragen dan het geven van antwoorden en oplossingen, wordt bevestigd door de reactie van de heer

Niessen op mijn artikel. Ter verdere verdieping in het onderwerp geeft hij de lezer, en mij als auteur, flink wat leeswerk op. Dank daarvoor. Wellicht mogen we te zijner tijd een uitgewerkt vervolg van zijn hand op mijn stuk verwachten.

F.A.M. KORTMANN